

Kuzey Afrika (ve Ortadoğu'da) Olup Bite(cek)nler ve Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri

Ortadoğu ve Kuzey Afrika (ODKA) bölgesindeki Arap ülkelerini saran kalışma ve halk devrimleri serisinde Tunus ve Mısır'dan sonra sıra Libya'ya geldi. Domino taşları gibi birbiri ardına devrilen diktatörler zincirinin bir sonraki halkasının Kaddafi olacağı konusunda çok az kuşku var ama onu Suriye'nin Beşar Esat'ının mı, yoksa bir başka ülkenin diktatörü/monarkının mı izleyeceği tartışmaları sürüyor. Bu olayların neden şimdi ve(ya) bu sırayla yaşandığına cevap vermek kolay değil. Yine de, iş ve aş bulmakta büyük zorluk çeken halkların, yaşam boyu süren iktidarlara boyunca, kendilerini ve ailelerini inanılmaz bir hız ve açgözlülükle zenginleştiren diktatörlere er veya geç isyan edeceğini tahmin etmek zor değildi. Bir başka deyişle, olayların seyri ülkeden ülkeye (özellikle uluslararası bir müdahaleye maruz kalan Libya'da) biraz farklı yürüse de, isyanlar her üç ülkede de, yeterince hızla zenginleşemeyen halklardan eninde sonunda beklenmesi gereken patlamalar biçiminde tezahür etti.

Bu bakımdan üç ülkenin her birindeki isyanlar tek tek ele alındıklarında şaşırtıcı gelmese de, böylesine art arda gelmelerini kimsenin öngörmediğini not etmek lazım. Öte yandan, kapalı bir toplum olmanın hemen hemen

imkânsız hale geldiği zamanlarda yaşıyor olduğumuzu hatırladığımızda, isyanların birbirini izlemesi de o kadar şaşırtıcı gelmiyor. Diktatörler toplumlarının kapılarını dış dünyaya kapatmaya çalışsa dahi, toplumlar arasında iletişim ve etkileşim kitle iletişim araçları ve sanal dünyanın ağırları sayesinde sürüyor. Yaşam standartları ve koşullarını diğer toplumlarla mukayese etme yeteneğine sahip toplumlar "başka toplumlar gıpta edilecek bir yaşam sürerken, biz neden bu durumdayız?" sorusunu giderek daha sık ve daha yüksek sesle sordukça, gidişata ilişkin memnuniyetsizlikleri de giderek yoğunlaşabiliyor. Nitekim TEPAV'ın geçtiğimiz haftalarda yayınladığı bir notta isyanlar, görelili yoksunluk kavramına dayalı bir çerçevede içinde açıklandı. Ama toplumlar sadece nelerden yoksun olduklarını değil, bu yoksunluklara tepki göstermek için neler yapabileceklerini de öğreniyor birbirinden. Otorite sahiplerinin "halkım için en iyisi budur" dediği ve bu değerlendirmenin fazla tartışma yaratmaksızın kabul gördüğü dönemler geçmişte kaldı.

İsyanların çıkış süreci, seyri ve ilgili ülkeler açısından sonuçları başlı başına ilginç bir konu olsa da bu yazıdaki amacımız "bu isyanlar neden (ya da nasıl)

İsyanların Türkiye ekonomisine etkileri direkt ve dolaylı etkiler olarak ikiye ayrılabilir. Diğer bir ayrımı da kısa vadeli ve orta-uzun vadeli etkiler şeklinde yapmak mümkün. Kısa vadede Türk müteahhit ve yatırımcıların, ilgili ülkelerde durdurmak zorunda kaldıkları faaliyetleri ve yarım bırakıp, terk ettikleri inşaat vs. projeleri ve yatırımları büyük bir sorun teşkil ediyor. Orta-uzun vadede krizden doğan fırsatlar sayesinde bu kayıpların fazlasıyla telafi edilmesi mümkün.

gerçekleşti?" sorusuna cevap aramak değil. Bunun yerine Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki gelişmelerin Türkiye ekonomisine etkilerini tartışmak istiyoruz.

İsyanların Türkiye Ekonomisine Etkileri

İsyanların Türkiye ekonomisine etkileri direkt ve dolaylı etkiler olarak ikiye ayrılabilir. Diğer bir ayrımı da kısa vadeli ve orta-uzun vadeli etkiler şeklin-

de yapmak mümkün. Kısa vadede Türk müteahhit ve yatırımcıların, ilgili ülkelerde durdurmak zorunda kaldıkları faaliyetleri ve yarım bırakıp, terk ettikleri inşaat vs. projeleri ve yatırımları büyük bir sorun teşkil ediyor. Orta-uzun vadede krizden doğan fırsatlar sayesinde bu kayıpların fazlasıyla telafi edilmesi mümkün. Bugünlerde bile benzer isyanlarla karşılaşmaktan korkan petrol zengini ülkelerin, isyan riskini azaltmak amacıyla hız verecekleri bayındırlık projelerinden söz ediliyor. Bu noktada Türk yatırımcı ve girişimcilerin yeteneklerini konuşturup, ortaya çıkacak yeni pastalardan mümkün olduğunca büyük paylar alabilmeleri gerekiyor. Mevcut belirsizliklerin ışığında, bu konuda ne gibi gelişmeler olacağını tahmin etmenin çok zor olduğundan hareketle, bu yazıda ekonomimizin halen karşı karşıya bulunduğu direkt ve dolaylı etkileri kısaca değerlendirmekle yetineceğiz.

Direkt Etkiler: Yatırımlar Durdu, Yurtdışında Çalışanlar Türkiye’de İşsiz

İsyanların yaşandığı üç ülke olan Tunus, Mısır ve Libya’da milyarlarca dolar Türk yatırımı var. Türk firmaları uzunca bir süredir ucuz işgücü ya da pazar erişimi gibi avantajlar dolayısıyla, birçok ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımı gönderiyor. **Tablo’da** görüleceği üzere, doğrudan yatırım yapan firmalar artı inşaat projeleri olan müteahhitlik firmaları birlikte değerlendirildiğinde, Tunus’ta 23, Mısır’da 80’e yakın, Libya’da ise 200’e yakın Türk firması faaliyet gösteriyor. Bu firmaların toplam doğrudan yatırımları Tunus’ta 580, Libya’da 60 milyon dolar-ken Mısır’dakilerin 2 milyar dolara ulaşmış durumda. Müteahhitlik hizmetlerine bakıldığında ise Türk inşaat firmalarının yüklendiği projelerin tutarının Tunus’ta

643 milyon, Libya’da ise tam 16 milyar doları bulunduğu görülüyor. Bu ülkelerle iş hacmi ithalat ve ihracatı da dâhil edilerek hesaplandığında, Türkiye’nin özellikle Libya ile iş hacmi yabana atılamayacak boyutta.

Libya’daki durumun kötüleşmesinin ardından tüm şantiyeler kapatılıp, herkes kendi canının derdine düşünce, Libya’da sürmekte olan 15 milyar dolarlık projenin durdurulmasının yanı sıra, 873 milyon dolarlık makine ve teçhizatın da başıboş bırakılmak zorunda kalındığı tahmin ediliyor. Projelerin durması yüzünden, belki de tamamen vazgeçilmek durumunda kalınacak olan ödenmemiş hak edişler ve makine parkına ek olarak, halen inşaat halinde olup da savaş ortamından nasibini alan binalarda ne kadarlık bir hasarın olduğu ya da olacağı da henüz belli değil.

Tablo. Türkiye’nin Tunus, Mısır ve Libya ile Ekonomik İlişkilerine Dair Göstergeler

	Tunus	Mısır	Libya
Faaliyet Gösteren Türk Firmalarının Sayısı	23	80	200
Türk Firmalarının Toplam Yatırımı (milyon ABD \$)	580	2000	60
Müteahhitlik Projelerinin Toplam Değeri (milyon ABD \$)	643	36*	15000
Türkiye’nin 2010 yılı İhracatı (milyon ABD \$)	714	2261	1934
Türkiye’nin 2010 yılı İthalatı (milyon ABD \$)	280	926	426
Toplam İş Hacmi (milyon ABD \$)	2200	5400	18000

Kaynak: DEİK Çalışmaları; (*) 2009 verisi kullanılmıştır

Türkiye’nin ikili dış ticaret bilançoları her üç ülkeye karşı fazla verse de, isyanların bu ticari bilançoları nasıl etkileyeceğini şimdilik kestirilmek güç. Yine de bölgedeki olayların ticari ilişkilerimiz üzerindeki etkisini net olarak görebilmek için aylık ihracat-ithalat verilerine bakıyoruz. **Şekil 1’de** görüldüğü gibi Tunus, Mısır ve Libya’ya olan toplam ihracatımızda kötüye gidişat varken bu ülkelere yaptığımız ithalatta bir düşüş yok. Bu üç ülkeye yapılan Ocak ve Şubat toplam ihracatı bir önceki yılın aynı dönemine göre %11,5 azalırken üç ülkeden yapılan toplam ithalat %56,8 artmış. Özellikle Tunus

ve Mısır’da önümüzdeki aylardan itibaren isyanlar öncesi trende dönmelerini bekleysek de, şimdilik bu ülkelere yapılan ihracattan bir miktar kötü sinyal alıyoruz. Ülke bazında baktığımızda ise en yüksek düşüşün Tunus’a yapılan ihracatta olduğu görülüyor. Ocak ve Şubat aylarındaki toplam ihracatın bir önceki yılın aynı dönem toplamına göre değişimini hesapladığımızda, Tunus’a yapılan ihracatta %42,1 azalma yaşanırken, Mısır’a ve Libya’ya yapılan ihracatta sırasıyla %11,6 ve %3,7 düşüş görülüyor. Tunus ve Mısır’ın aksine, Libya’ya yapılan ihracattaki düşüşün hızlanarak sürmesini bekliyoruz.

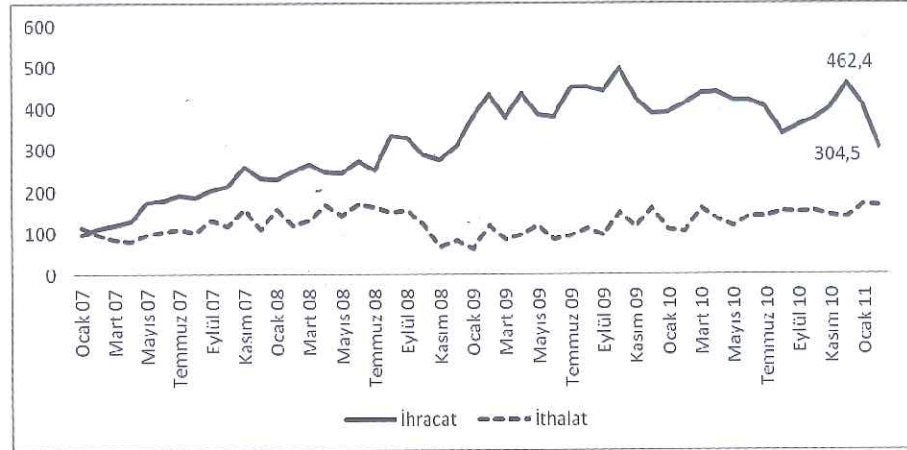
Dolaylı Etki: Petrol Fiyatları Yükseliyor!

Dolaylı etkiler başlığı altında ele alabileceğimiz en önemli gelişme, petrol fiyatlarındaki durmayan artış. Türkiye net petrol ithalatçısı bir ülke. Rezerv durumumuz itibarıyla petrol konusunda şanslı ülkelere göre değil ve bu durumu değiştirmek mümkün değil. Üstelik Türkiye ekonomisinin büyüme hızı arttıkça, petrol fiyatı artmasa da, ithalat faturası hızla yükseliyor. Velhasıl, Türkiye ekonomisi petrol fiyatlarına çok duyarlı.

Petrol ihraç eden ya da önemli ihraç rotalarını kontrol eden ülkelerde herhangi bir kalkışma, siyasi istikrarsızlık vs. olduğunda, yani arzda düşüş riski ortaya çıktığında, arz-talep arasındaki farktan oluşan yedeklenebilir üretim üzerindeki baskı ve risk primi artıyor. Bu da petrol borsasında fiyatları artırıyor. Nitekim Mısır'daki olaylar cereyan ederken petrol fiyatları artışa geçti. Mısır'ın petrol ihracatı çok kayda değer miktarlara ulaşmasa da, dünya petrolünün %2'sinin taşındığı Kızıldeniz üzerinden Süveyş Kanalı yoluyla yapılan geçişler Mısır'daki olaylar nedeniyle durduğundan dolayı petrol arzında sıkıntı yaşanmıştı. Bu yüzden de, Mısır'dan çok daha büyük bir petrol ihracatçısı olan Libya'daki isyan başlamadan evvel brent petrolün varil fiyatı psikolojik sınırı olan 100 doları geçmişti. Libya'daki olayların da başlamasıyla yeni bir artış eğilimi ortaya çıktı. Sonuçta, Kuzey Afrika'da olayların yaşanmaya başladığı Aralık ayından Şubat ayına kadarki fiyat hareketleri brent petrolün varil fiyatında 91,8 dolardan 104 dolara çı-

Şekil 1. Tunus, Mısır ve Libya'ya Yapılan Aylık Toplam İthalat ve İhracat (Mevsimsellikten Arındırılmış Değerler, Milyon ABD \$)

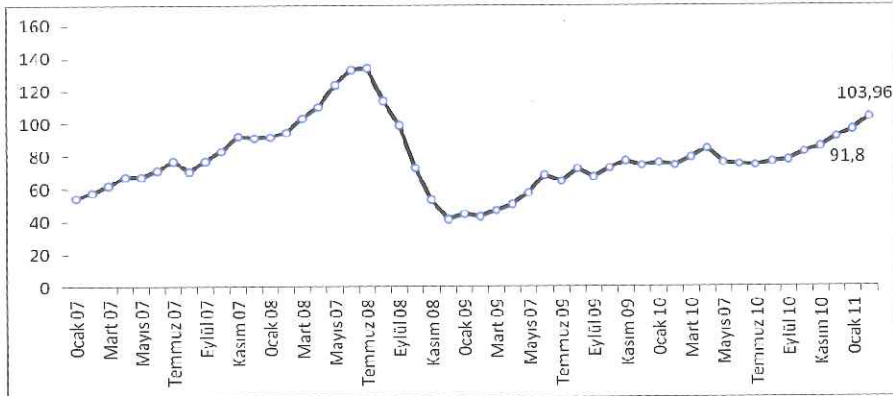

Kaynak: TÜİK

kış gösterdi (Şekil 2). %13,2'lik bu artış, özellikle Türkiye gibi yükselen petrol ithalatçısı ülkeler için azımsanacak bir oran değildi. Ancak petrol fiyatını izleyen gözlemcilerin asıl kaygısı olayların Libya'ya sıçraması ihtimaliydi. Nitekim kaygı duyulan gerçekleşince fiyat-

lar artmaya devam etti ve Mart sonu itibariyle günlük brent petrolün fiyatı varil başına 115,13 dolara kadar yükseldi (<http://oil-price.net>). Petrol fiyatlarındaki bu gidişat sürerse, hem Türkiye, hem de Türkiye gibi petrol ithalatçısı ülkeler için durum vahim hale gelir.

Şekil 2. Aylık Ham Petrol (BRENT) Fiyatları, USD

Kaynak: IMF

Sonuç

Çalışmada yer alan üç ülke ile iktisadi ilişkilerimizde gidişat şu an için olumsuz görünüyor ama bu durumun uzun süre devam etmesini beklemiyoruz. Özellikle Tunus ve Mısır ile ilişkilerin, bu ülkelerde yeni sıkıntılar yaşanmazsa, kısa süre içinde toparlanması

şaşırtıcı olmaz. Özellikle müteahhitlerimiz için kritik bir piyasa olan Libya'da ise istikrarın dönüşü daha uzun bir süre alacak gibi. Her durumda, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde şimdiye dek yaşanan ve önümüzdeki dönemde, başka ülkelerde yaşanması muhtemel siya-

si krizler ekonomik ilişkilerde tatsız kesintilere ve sorunlara yol açsa da, bölgede bu krizler yüzünden yeni iktisadi fırsat kapılarının da açılacağı unutulmamalı. Bu kapılardan ilk girenler arasında yer alabilmek ise Türk girişimcilerin yeteneklerine kalmış.